

NILS RONEBY

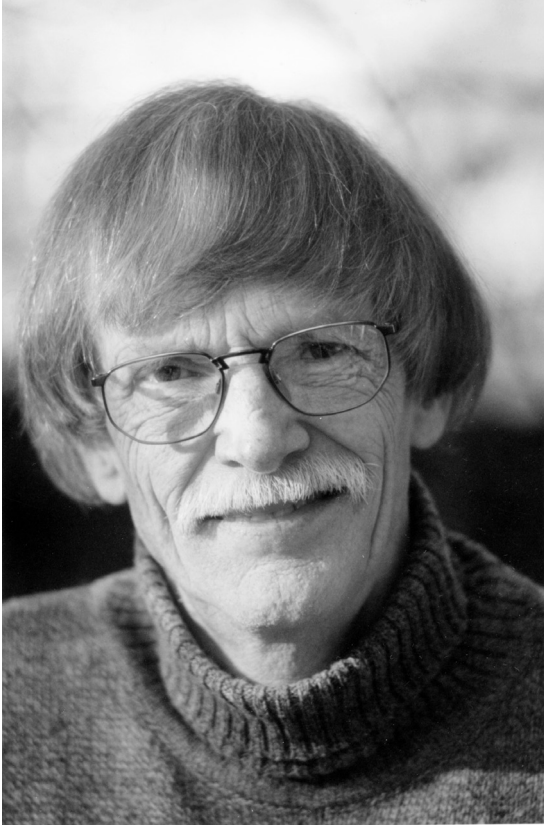
NILS RONEBY föddes den 29 januari 1931 i Stora Tuna i Dalarna. Hans far var järnvägstjänsteman på mellannivå. Nils tog studenten i Falun och studerade sedan i Uppsala, under knappa ekonomiska omständigheter som befäste en tämligen asketisk livsföring. Han disputerade i historia 1962 och verkade sedan där som docent och i andra funktioner; han tillbragte också en tid vid Pomona College i Kalifornien. 1975 blev han professor i nordisk historia i Kiel. Där verkade han till mars 1979 då han tillträdde tjänsten som professor i idéhistoria vid Stockholms universitet. Ledamot av denna akademi blev han 1989. Nils Runeby avled den 22 november 2009.

Runeby var historiker, men han hade också läst idé- och lärdoms-historia för Johan Nordström. Det bestämde hans val av avhandlings-ämne som blev *Monarchia mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigare stormaktstiden*, alltså ett idéhistoriskt orienterat ämne. Det var baserat på källor som Nordström hade pekat på, nämligen dissertationer och föreläsningssanteckningar på latin, ett material som historiker brukar hålla sig på avstånd från. Runeby skildrade här hur spänningen mellan högadeln och kungamakten yttrade sig i hanteringen av de samtida politiska doktrinerna i Uppsala och Åbo. Doktrinen om monarchia mixta, den blandade monarkin, som byggde på en tänkt harmoni mellan

kungen, rådet och ständerna, ersattes efter hand av läror och auktoriteter som starkare betonade kungamaktens befogenheter; förändringen var inte så mycket uttryck för ett uttalat maktanspråk från kungamakten som för framväxten av den tidig-moderna statens fastare byråkratiska och militära struktur. *Monarchia mixta* är ett storverk både kvantitativt och kvalitativt. Det visar politiska idéers praktiska funktion i maktstriderna, och det är uttömmande; det torde inte finnas någon politisk källtext från den tidigare stormaktstiden som inte återfinns i bibliografin.

Som docent gjorde sig Runeby känd som inträngande men konstruktiv opponert på en rad avhandlingar i historia. Hans nästa stora studie flyttade framåt i tiden men behöll sin idéhistoriska dimension: *Den nya världen och den gamla. Amerikabild och emigrationsuppfattning i Sverige 1820–1860* (1969). Där visade han hur USA tidigt blev ett slagträ i debatten, när motsättningen mellan konservativa och liberaler formerades i Sverige på 1820-talet, alltså innan emigrationen började. Liberalerna framhöll den fria författningen och frånvaron av skråtvång och ärvda privilegier, de konservativa betonade den tomma materialismen i den amerikanska kommersialismen och frånvaron av historiskt framvuxen individualitet och etnisk homogenitet. Distinktionen mellan konservativ och liberal är dock otillräcklig för att fånga de mer komplexa positioner som Amerikabilden tjänade i debatterna om politik, religionsfrihet och småningom om den tilltagande emigrationen. Runeby kartlade här ny mark och gjorde sig samtidigt hemmastadd i 1800-talets politiska idéhistoria.

Runebys tredje tunga vetenskapliga insats utfördes inom ramen för ett projekt gemensamt med Gunnar Eriksson och Rolf Torstendahl, båda blivande ledamöter av denna akademi. Det handlade om vetenskapsmännen och teknikerna under den industriella revolutionen i Sverige. Dess syfte var att skildra en viktig och djupgående men tidigare obeaktad process, nämligen hur den tekniska och naturvetenskapliga utbildningen fick fäste och anseende i Sverige under en tid som vanligen brukar beskrivas som dominerad av en idealism som var fientlig mot den praktiska

nyttan och den empiriska vetenskapen. Runebys bidrag bar titeln *Teknikerna, vetenskapen och kulturen* (1976). Här skildrade han uppkomsten av ny bildningselit i Sverige, ingenjörerna. Den kunde vinna status och erkännande genom att odla den vetenskapliga och teoretiska dimensionen av tekniken. Ingenjörerna betonade teknikens teoretiska sida och förlängde studiekurserna och blev på så sätt acceptabla i det etablerade högre utbildningsväsendet. Den avgörande framgången var upphöjelsen av det Teknologiska institutet i Stockholm till Teknisk högskola 1876. En drivande kraft i denna process var Fredrik Ferdinand Carlson, historiker och företrädare för den humanistiska bildningen, vilken som ekle-siastikminister genomförde kompromissen med ingenjörerna.

Den nyinrättade professur Runeby tillträdde i Stockholm 1979 hade en ganska besvärlig tillkomsthistoria. Redan 1964 hade initiativ tagits av främst dåvarande docenten Inge Jonsson för att göra idéhistoria till ett självständigt ämne vid humanistiska fakulteten. Men planerna stupade på motstånd från framför allt filosofernas sida. Det syntetiska och övergripande idéstudium som åsyftades skulle bli filosofi av andra eller tredje kvalitetsgraden, befarade man. Håren reste sig på skalliga filosofers huvuden vid tanken på det ytliga textstudium som idéhistorien skulle medföra. På 1970-talet ändrades läget. Den bekanta utredningen om de humanistiska vetenskapernas betryckta läge som utfördes av Humanistiska forskningsrådet 1973 framhöll behovet att förstärka representationen för den allmänna idéhistorien, men frikopplad från den vetenskapshistoria som odlades inom det existerande ämnet idé- och lärdomshistoria. Det öppnade vägen för ett nytt initiativ i Stockholm. I petita för 1975/76 föreslog historisk-filosofiska sektionen en professur i idéhistoria, som särskilt skulle uppmärksamma den moderna tidens idéhistoria. Ordet modern användes dock inte när professuren omsider utlystes. I stället hette den "idéhistoria, särskilt nyare tidens idéhistoria", med en komparativform som signalerade att tyngdpunkten i ämnet skulle läggas längre närmare nutiden än vad som ligger i det gamla uttrycket "nya tiden" som börjar med reformationen.

Nils Runeby tillträdde denna befattning som historiker med tunga idéhistoriskt orienterade specimina i bagaget men också med ett intresse för metod och teori som inte var lika vanligt bland idéhistorikerna. Kursplaner och litteraturlistor från 1980-talet vittnar om detta intresse och även om den tyska horisont som Runeby odlat sedan länge och befast under åren i Kiel. Hur starkt detta kom att sätta sin prägel på inriktningen av den stockholmska idéhistorien är svårt att säga; intresset för om inte för metod, så i varje fall teori, kom efter hand att sprida sig över hela den idé- och lärdomshistoriska gemenskapen i landet. Detsamma gäller tyngdpunktsförskjutningen framåt i tiden, även om Stockholm var först med att ha avhandlingsämnen så långt fram i tiden som 1960-talet. Idéhistoria i Stockholm infogades ganska snart i den idéhistoriska gemenskapen i landet. Också den kronologiska framflyttningen mot modern idéhistoria har med råge genomförts på andra håll i landet. Någon påtaglig profilskillnad mellan idéhistorien i Stockholm och den vid de andra lärosätena blev det inte.

Ämnet idéhistoria tog snabbt fart i Stockholm; studenterna strömmade till i stora skaror, snart också doktorander. Undervisning och kursutveckling tog det mesta av Runebys tid. Något större forskningsarbete kom inte ur hans hand; det fanns inte tid att ”gå igenom ett material”, som han sa, och med det med menade han en fullständig penetrering av relevanta källor, förstod man. Ett antal uppsatser om bildnings- och kulturdebatt under 1800- och 1900-talen blev det likafullt, med viss tyngdpunkt i fenomenet kulturradikalismen. De texterna samlades i en stor volym 1993 betitlad *Dygd och vetande. Ur de bildades historia*.

Nils Runeby var inte en professor av den dynamiska entreprenörstyp som numera efterfrågas. Hans arbete präglades mer av plikttrögenhet och sorgfällighet än av utåtriktade initiativ. Hans attityd till nyheter och förändringar i de administrativa och ekonomiska villkoren var inte proaktiv, snarare stoisk, ibland kanske till övermått. När ämnet plötsligt fick ett oväntat tillskott på en miljon till verksamheten såg han det snarare som ett överväldigande problem än som en expansionsmöjlighet.

Den vidsträckt lärdom han besatt, inte bara om historia utan också om litteratur, skyltade han inte med utan delade med sig av den under anspråkslösa former. Sina kommentar och bidrag till seminariediskussionerna betecknande han som fotnoter, och tillfrågad om något brukade han deklarerat att han ingenting visste, varpå följde en utläggning om saken, ofta avslutad med en litteraturhänvisning.

Som handledare var han likaså tillbakadragen, också när det gällde att tala om för studenterna vad han tyckte om deras insatser; det fick man enligt ett vittnesbörd läsa ut ur hans kroppsspråk och hur han höll pipan i handen. Men det hela fungerade bra ändå. Med sina kunskaper och sin intellektuella hållning skapade han en attraktiv miljö som drog till sig kvalificerade doktorander. I början av 1990-talet började de disputerat, på allsköns vitt skilda ämnen som det brukar vara i disciplinen idéhistoria men med kulturradikalismen som en urskiljbar tråd. Dessa disputerade blev kärnan i lärarkadern på den idéhistoriska avdelningen vid Stockholms universitet, senare också på Södertörn när idéhistoria blev ett ämne där i slutet av 1990-talet; verksamheten där har väsentligen skötts av Runebys elever. Volymen *Framstegets arvtagare*, en samling uppsatser om 1900-talets idéhistoria av Runeby och hans elever (1998), kan ses som en manifestation av den stockholmska idéhistoriska verksamheten med dess inriktning på modern tid.

Vid sidan av hans forskningar är denna uppbyggnad av idéhistorieämnet vid Stockholms universitet och indirekt vid Södertörn det bestående och betydande resultatet av Nils Runebys gärning.

Bo Lindberg